

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/19070> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Sushartami, Wiwik

Title: Representation and beyond : female victims in Post-Suharto media

Date: 2012-06-12

Samenvatting

Dit proefschrift gaat over media-representaties van vrouwelijke slachtoffers in post-Soeharto Indonesië. De val van het Nieuwe Orde (*Orde Baru*) regime evenals de bruisende politieke vrouwenbewegingen vóór en na de val, brachten een ambivalente genderidentiteit op de voorgrond in Indonesië. Terwijl de Nieuwe Orde een dominant systeem van genderideologie en praktijk had gecreëerd, ontstond met de neergang van het stelsel en in het vacuüm van de macht een krachtig proces van reïficatie, het opnieuw aan de orde stellen en aanvechten van genderidentiteit. Het aanklagen van de Staat vanwege misvatting en mishandeling van vrouwen gedurende de machtsperiode, werd tot één van de overheersende thema's waarop de opkomende feministische bewegingen zich baseerden.

De debatten aangaande geweld tegen vrouwen, zij het in een specifieke tijd en context, zijn onlosmakelijk verbonden met het discours over geweld in het algemeen in Indonesië. Dit proefschrift met focus op slachtofferschap van vrouwen onderstreept het belang van de val van het Nieuwe Orde regime in samenhang met de gelijktijdige ontsluiting van de mediawereld. Het betoogt dat de re-interpretatie van vrouwelijke identiteit noodzakelijk werd in dit proces van ontsluiting en dat, als politiek statement, nieuwe terminologie werd opgenomen binnen de feministische beweging. De term 'vrouwelijk slachtoffer' en daaraan verwante uitdrukkingen werden tot spreektaal gedurende het proces van 'reformatie' van vrouwelijke identiteit in de post-Soeharto periode—de tijd van zogenaamde *reformasi*, waarvan in dit proefschrift de eerste vijf jaren zijn bestudeerd.

Dit proefschrift behandelt drie veelomvattende vragen: ten eerste, waarom werden de beelden van vrouwelijke slachtoffers zo overvloedig in mediapresentaties gedurende de *reformasi*? Ten tweede, hoe is de weergave van vrouwen als slachtoffers in de media? Ten slotte, in samenhang met bovengenoemde vragen, wat is de rol van deze gemedieerde nieuwe identiteit van vrouwen in het vormgeven van de nationalistische genderideologie en het sturen van de nieuwe feministische beweging in Indonesië?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden, heb ik gedurende de periode waarop de studie betrekking heeft (1998-2004) gangbare en invloedrijke thema's geselecteerd, die opkwamen onder media producenten, feministische activisten, sociale wetenschappers, beleidsmakers en het algemeen publiek. Dit proefschrift onderzoekt een zeer specifieke periode binnen de Indonesische geschiedenis, namelijk de *reformasi*, en analyseert representaties die verschenen in 'publieke cultuur', waaronder de gedrukte media (i.e. stripboeken, nieuwsbladen, nieuwsbrieven en ook kranten en tijdschriften), de

audiovisuele media (i.e. video compact discs en radio- en televisie programma's), en elektronische media (i.e. internet).

Voor deze dissertatie is gebruik gemaakt van verschillende methoden van dataverzameling. Ten eerste via gestructureerde en ongestructureerde observaties bij Rahima, Yayasan Jurnal Perempuan en bij het Staatskantoor voor Vrouwen Empowerment, waarbij de mediaproducten van deze instituties werden geobserveerd evenals processen van productie en circulatie. Ten tweede via participerend onderzoek dat zich uitbreidde naar andere niet-gouvernementele organisaties en sociale groepen betrokken met vrouwen. Ten derde via interviews en informele gesprekken met individuen betrokken bij projecten gerelateerd aan de mediatie van vrouwen als Offstream Production House, Kalyanamitra vrouwenorganisatie en het vrouwenkatern van *Kompas*, genaamd *Swara*. Tenslotte is er een inhoudelijke analyse gemaakt van mainstream mediapresentaties met een nationale reikwijdte, zoals kranten, tijdschriften, televisie- en radioprogramma's en internet. Dit proefschrift houdt zich niet zozeer bezig met kwantitatieve analyse, maar meer met een discursief en beschrijvend onderzoek van de beelden en de productie en consumptie van de representatie van vrouwelijke slachtoffers in verscheidene mediapresentaties.

De vijf inhoudelijke hoofdstukken van dit proefschrift richten zich op de representatie van vrouwelijke slachtoffers gedurende de verkrachtingen in mei 1998: in conflict gebieden, in gevallen van religieuze discriminatie, in zaken van huiselijk geweld en op het terrein van populaire media. Bestudering van de visualisering van vrouwelijke slachtoffers van de mei 1998 verkrachtingen in het stripverhaal *Jakarta 2039: 40 Tahun 9 Bulan Setelah 13-14 Mei 1998*, waarin 'raciaal' gerelateerde lichamelijke kenmerken en stereotype materiële bezittingen worden benadrukt, brengt twee tendensen aan het licht: ten eerste dat zulke representaties kunnen worden teruggebracht tot populaire etnische stereotypering. De regelrechte 'racialisering' van de mei 1998 verkrachtingen in de algemene mediaverslaggeving, maakte het mogelijk voor een deel van de etnische meerderheid om zich emotioneel te distantiëren van de gruwelijkheden en om dit genre van politiek geweld specifiek aan Chinese vrouwen toe te schrijven. Ten tweede, zoals de bovenstaande discussie omtrent de populariteit van Chinese artiesten en films over Chinese mensen in Indonesië aantoont: een alternatieve lezing van spleetogen als een symbool van etniciteit kan zorgen voor het vertroebelen en uitwissen van de gruwelijkheden van het geweld. Terwijl deze ogen voorheen dienst deden als symbolen van slachtofferschap in mediapresentaties, werden zij vervolgens tot iconen van succes en populariteit.

Met het bestuderen van de films *Perempuan di Wilayah Konflik* en *Bade tan Reuda* toont dit proefschrift aan dat, in beide films, het geweld in conflictgebieden gekenmerkt wordt door het monddood maken van de overwegend vrouwelijke slachtoffers. Dit komt overeen met het algemene discours over slachtofferschap, waarbij het verlies van het vermogen van de slachtoffers om voor zichzelf op te komen vaak wordt beschouwd als het resultaat van het ontbreken van ruimte om te spreken. In samenhang daarmee is er een flinke inzet nodig om vrouwelijke slachtoffers te voorzien van een ruimte waar ze hun stem kunnen laten horen over het geweld waaronder zij lijden. De stemmen die de twee films laten horen zijn de stemmen vormgegeven door 'codes' van de wijze waarop activisten en filmmakers overbrengen wat lijden betekent voor de slachtoffers en hoe zij zouden moeten kijken naar hun publiek.

Het dragen van een hoofddoek is een onderscheidend fenomeen onder Indonesische moslimvrouwen. Gedurende de Nieuwe Orde in de jaren tachtig, toen men de islamitische beweging veroordeelde, werden de islamitische studentes die begonnen met het dragen van een hoofddoek tot symbool van zowel slachtoffer als voorvechter: slachtoffers van de *kafir* Staat en strijders voor islamitische waarheid. Tegelijkertijd, in het geval van de progressieve islamitische vrouwenorganisaties die vrijheid bepleiten voor vrouwelijk moslims in hun keuze om wel of niet een sluier te dragen, is de strijd tweeledig. Hoewel zij het opleggen van versluiering door de staat veroordelen, bekritisieren zij de 'man-centrisch'-georiënteerde interpretatie van de sharia. Zij zien de autoriteit van vrouwen verworpen op het moment dat hun vrijheid om zich te kleden wordt afgewezen of gestuurd door anderen. Desondanks, of het nu gaat om het verbieden of opleggen van de hoofddoek, is het van belang dat de versluiering wordt geïnterpreteerd als het ultieme symbool van 'moslim zijn'.

Campagnemediën zoals de film *Menguak Kekerasan dalam Rumah Tangga* zijn een belangrijk instrument van de Indonesische feministen in hun poging om huiselijk geweld onder de publieke aandacht te krijgen. In dit streven lijkt het belangrijkste onderwerp de manier waarop huiselijk geweld gepresenteerd wordt in publieke campagnemediën: zo waarheidsgetrouw mogelijk zodat het uitnodigt tot publiek bewustzijn en participatie. De film suggereert methoden om huiselijk geweld openbaar te maken door het publiek te vragen om betrokken te zijn als actief ooggetuige, van wie niet alleen verwacht wordt te observeren maar juist iets te ondernemen om het thema aan te pakken. Deze actieve houding wordt verwoord door het slachtoffer dat zich afvraagt waarom de mensen zich stil hielden toen ze zagen hoe zij bruuft geslagen werd door haar echtgenoot.

Het laatste hoofdstuk analyseert de transformatie van een vrouwenimago, veranderend van agressor tot slachtoffer tot 'survivor', belichaamd door de populaire en controversiële *dangdut*-ster Inul Daratista. Deze transformatie werd breed uitgemeten in zowel gedrukte als elektronische mediapresentaties. De discursieve transformatie van de drie-eenheid agressor-slachtoffer-'survivor' is typisch voor de reformasi periode toen het publiek toegang had tot media-samenkomsten waar zij hun protest en tegenstand konden uiten tegen iedere vorm van controle door degenen die claimden gezaghebbend te zijn. Het bestempelen van *dangdut* zangeressen als erotische agressoren was niet specifiek voor Inul. Nooit te voren echter werd de kritiek op sexy *dangdut* zangeressen gevolgd door het positioneren van deze vrouwen als slachtoffers en werd publieke steun betuigd aan hun adres. Inul's come-back televisieprogramma's werden gevierde spektakels die niet alleen vrijheid van meningsuiting symboliseerden, maar ook de macht van de producenten van de entertainment industrie.

Dit proefschrift heeft twee conclusies. Ten eerste aangaande context. De context is erg belangrijk in het bestuderen van representaties. Het lijkt geen twijfel dat de gewelddadige omwenteling van de macht ontelbare veranderingen teweegbracht in het leven van de Indonesiër. Dit proefschrift focust op de veranderingen die invloed hadden op vrouwen en de media. De omstandigheden van de multi-dimensionale crisis, die Indonesië hevig trof in 1998, hadden ook invloed op de koersbepaling van de feministische beweging. Waar slechts een handjevol vrouwen kritiek uitte op de falende overheid in het bestrijden van de crisis, kwam na het aftreden van Soeharto de publieke discussie tot bloei aangaande kwesties van overheidsgeweld tegen vrouwen en verschenen vele feministische bewegingen die zich bezighielden met crisis en conflict. De weergave van verscheidene beelden toont aan hoe de ontsluiting van de media gedurende de eerste processen van reformasi de weg vrijmaakte voor, en deels werd geïnitieerd door, het overvloedig gebruik van de media door vrouwen om hun ideeën te ventileren en te protesteren. Bovendien kan uit de overdaad aan beelden van vrouwelijke slachtoffers in een breed scala aan mediapresentaties worden afgelezen hoe de beelden de nieuwe constructie van vrouwelijke identiteit definiëren.

De tweede conclusie betreft de manier waarop representaties van vrouwelijke slachtoffers, zoals besproken in de empirische hoofdstukken, een kader bouwden voor de identiteit van vrouwen gedurende reformasi. Het richt zich op de concepten van ideologie, interpellatie en identiteit om te laten zien hoe de mediacultuur in de reformatieperiode, oftewel de culturele producenten gedurende deze tijd, de identiteit van het vrouwelijke slachtoffer construeerden door te selecteren en te schiften welke representaties bij de context en

geschiedenis van de verandering van het regime pasten. De conclusie bespreekt ook de manier waarop de vrouwelijke slachtoffers optraden. Deze discussie is van belang wanneer we de representaties van vrouwelijke slachtoffers zien in het licht van de spanningen rond de wijziging van het regime.

Aangezien de productie en reproductie van nieuwe identiteit niet los gezien kunnen worden van de sociale en historische context van de samenleving in kwestie, is het waarneembaar dat de beelden van vrouwen 'op nieuwe wijze' geïdentificeerd als vrouwelijke slachtoffers, overvloedig werden in de reformasi periode. Verder zijn de wijzen waarop de vrouwelijke slachtoffers worden geportretteerd ook uiteenlopend en uiterst gekunsteld en in scène gezet, afhankelijk van degene die het portret neemt en van degene die wordt geportretteerd als het slachtoffer en mede afhankelijk van de wijze van beeldopname en van de redenen en context van de opname zelf. Hoewel dit proefschrift sceptisch genoemd kan worden ten opzichte van de onschuldigheid waarmee vrouwelijke slachtoffers worden weergegeven zoals in beeld gebracht door de hier besproken media-representaties, poogt het in feite daarmee een alternatief te bieden in het bestuderen en begrijpen van representaties en toont het dat deze wijze van duiden uiterst politiek getint is, net zo politiek als het productieproces van de beelden en het karakter van degenen die de beelden maken.